

Universiteit
Leiden
The Netherlands

“Vom Hakenkreuz zum Sowjetstern”: een kritische analyse van Bodo Uhses weg naar het communisme

Borsten, G.

Citation

Borsten, G. (2021, February 17). *“Vom Hakenkreuz zum Sowjetstern”: een kritische analyse van Bodo Uhses weg naar het communisme*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3142386>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3142386>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <https://hdl.handle.net/1887/3142386> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Borsten, G.

Title: "Vom Hakenkreuz zum Sowjetstern": een kritische analyse van Bodo Uhse's weg naar het communisme

Issue Date: 2021-02-17

6. Ingolstadt (1927-1928): een eerste toenadering tot de NSDAP

a. Een carrière komt op stoom: Uhse als Schriftleiter bij de Donaubote

Zoals we gezien hebben maakte de onverwachte moeite die het Uhse na zijn vertrek uit Bamberg kostte om zijn brood te verdienen – als schrijver of anderszins - dat zijn pragmatisme het in enkele maanden won van de door hem gedurende zijn Bamberger jaren zo gekoesterde idealen die hem ertoe hadden aangezet om zijn baan op te geven en een loopbaan als schrijver te ambiëren. Zijn spaargeld was opgebraakt, en de noodzaak zich een inkomen te verschaffen deed hem zijn beoogde kunstenaarschap naar de achtergrond verplaatsen ten gunste van een betaalde baan. Zijn teleurstellende verblijf in Berlijn bleek slechts een korte onderbreking van zijn journalistieke carrière te zijn geweest op het moment dat hij, gedreven door geldnood, een redacteurschap en later het Schriftleiterschap accepteerde van een nieuw in het leven te roepen krant van nationaal-socialistische signatuur – het eerste officiële nummer verscheen op 1 juni 1927 -, *Der Donaubote* in Ingolstadt.

Over dat verblijf in Berlijn is niet meer bekend dan hetgeen hij ons er zelf – en zoals hieronder via zijn biograaf Günter Caspar - over meedeelt:⁵²⁵ het heeft maar enkele maanden geduurd. Hij is niet aan schrijven toegekomen, en zijn pogingen om een op zijn minst karige boterham te verdienen faalden. Ook van zijn jaren in Ingolstadt is, afgaand op de bestaande Uhse-biografiek, niet veel bekend:

Im Januar 1927 geht Uhse nach Berlin. Dieses Zwischenspiel ist nur von kurzer Dauer; es endet wahrscheinlich schon Mitte Mai. Er verfügt nur über wenig Ersparnisse und erreicht es nicht sich eine Existenz zu schaffen. [...] Später, in einer Tagesnotiz, erinnert er sich an den „furchtbaren Hunger“ jener Zeit. [...] Von Berlin siedelt Uhse direkt nach Ingolstadt über. Aus seiner Zeit dort sind nur wenige Fakten bekannt.⁵²⁶

Caspars woorden, die dateren uit het midden van de jaren zeventig, geven de stand van kennis van de tijd en van de omgeving – de DDR – weer waarin zij werden neergeschreven. Met behulp van een aantal in later jaren beschikbaar gekomen externe bronnen en van bewaard gebleven schrijfsels van zijn hand valt een inventarisatie van (een deel van) Uhse's belevenissen en ervaringen gedurende de tijd die hij in Ingolstadt werkzaam was te reconstrueren. Laten we eens kijken hoe ver we komen.

---

⁵²⁵ *Kurze Autobiographie*, in: GW I, p. 599. Ook: Günter Caspar (Hrsg.), „Leben und Werk. Eine Chronik“, in de *Almanach*, p. 357.

⁵²⁶ *Ibid.*

Uhse lijkt dus, door de relaties die hij binnen die partij had opgedaan,⁵²⁷ ‘gescout’ te zijn voor de rol van redacteur-Schriftleiter⁵²⁸ van een nieuw op te richten, aan het nationaal-socialisme toegewijde krant in Ingolstadt, een kleine stad, gelegen in Noord-Beieren. De stad beschikte halverwege de jaren twintig al over een drietal dagelijks verschijnende kranten, waarvan het *Ingolstädter Tagblatt* aanvankelijk deutschnational (DNVP) van signatuur was en later zelfs de ideeën die in de NSDAP opgang deden vertolkte, maar die vanaf 1926 een neutralere koers volgde, de *Ingolstädter Zeitung* die als officieel orgaan van de *Bayerische Volkspartei* (BVP) gold, en de *Ingolstädter Anzeiger*, die diezelfde rol voor de SPD vervulde.⁵²⁹

Toen het *Ingolstädter Tagblatt* vanaf eind 1926 haar nationalistisch-völkische koers verliet⁵³⁰ - wat een web van intriges en het door de Nazi's ‘sanctioneren’ van uitgevers en redactieleden tot gevolg had⁵³¹ – verloor de NSDAP in Ingolstadt haar spreekbuis, en dreigde zo het contact met haar kiezers kwijt te raken: “Wir haben [...] kein Parteiblatt mehr und sind eigentlich, unseren Wählern und der Öffentlichkeit gegenüber mundtot ...”.⁵³²

De noodzaak en de wens om over een partijkrant te beschikken waren dankzij de koerswijziging van het *Ingolstädter Tagblatt* dus allerwegen aanwezig, en nadat de partijleiding in

---

⁵²⁷ Dat zou zoals gezegd, hoewel daarvoor geen harde bewijzen aanwezig zijn, door de gebroeders Strasser zijn gebeurd, waardoor Uhse *überzeugter Parteigänger* van de NSDAP zei te zijn geworden. Vgl. *Söldner und Soldat*, in: GW I, p. 149. *Ortsgruppenführer* van Itzehoe Paul Schneider bevestigt de banden die tussen de gebroeders Strasser en Uhse bestonden in een brief aan Arnold Moll d.d. 30-9-1928, ruim een jaar na Uhses aanstelling in Ingolstadt. De brief komt later nog ter sprake.

⁵²⁸ Al eerder is gesteld dat hij de gebroeders Strasser tijdens of omstreeks de Bamberger Führertagung ontmoet zou kunnen hebben. Vgl. hoofdstuk 4.e van deze dissertatie.

⁵²⁹ Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 5.

⁵³⁰ In feite kwam de koerswijziging van het blad neer op het verlaten van völkische standpunten en het naar het rijk de fabelen verwijzen van het antisemitisme en alles wat daarmee samenhang. In het artikel “Nix mehr Judenfresser. Ein Kleinstädtidyll aus übler Zeit” in de concurrerende *Ingolstädter Anzeiger* wordt de koerswijziging belachelijk gemaakt: “... Heidi, was war das für ein Hetz! Da wurde gebelfert mit einer Schamlosigkeit sondergleichen. Der Jud ist schuld! – Der Jud war schuld am verlorenen Kriege, am Frieden den Versailles uns auflegte, der Jud war schuld, daß die Monarchie in Brüche ging, er war schuld am Bolschewismus, er war schuld an der Inflation und der Stabilisierung, allüberall, von vorn und hint, kurzum, an jedem Dreck, wer war schuld? Niemand anders als der Jud ...”. *Ingolstädter Anzeiger*, Nr. 293, 22-12-1926, p-3-, *Stadtarchiv*, Ingolstadt. Bron: https://digipress-beta.digitale-sammlungen.de/de/fs1/calendar/1926-12-22.1276050-x/bsb00032462_00744.html, stand 26-10-2019. In völkische kring klotste de verontwaardiging over de koerswijziging van de krant vanaf dat moment hoog tegen de plinten: zelfs Joodse middelstanders mochten in het blad adverteren! Volgens een *NSDAP-Halbmonatsbericht* (van 31-1-1927) „... war [damit] nach Auffassung der völkischen Stadtfraktion ein Verstoß gegen fundamentale Parteigrundsätze gegeben“. Cit. Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 5.

⁵³¹ Een voorbeeld van een dergelijke repercussie is het ontslag van de uitgever van het *Ingolstädter Tagblatt*, Ludwig Stadelmeier, uit het *völkische Block* in de Stadtrat van Ingolstadt kort na de heroriëntering van die krant. *NSDAP-Halbmonatsbericht*, 31-1-1927; cit. in Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 5.

⁵³² Aldus een „Flugblatt des völkischen Blocks“. *Stadtarchiv*, Ingolstadt; cit. Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 5.

München in persoon van de Führer zelve,⁵³³ die de mening was toegedaan dat een aantal regionale kranten moest worden aangekocht of opgezet, met als belangrijkste rol om “... anhand der täglichen Begebenheiten im beschränkten örtlichen Bereich unsere Weltanschauung [zu] vertiefen und neue Mitglieder [zu] werben ...”,⁵³⁴ haar fiat aan de oprichting ervan had gegeven kon de nieuwe krant, *Der Donaubote*, worden gestart. De vermogende Ingolstädter arts, ondernemer en NSDAP-Ortsgruppenleiter en –Stadtrat Dr. Ludwig Liebl,⁵³⁵ fourneerde het grootste deel van het startkapitaal en werd zo formeel eigenaar van de krant,⁵³⁶ en met behulp van een collecte onder partijgenoten en de uitgifte van Beteiligungs-scheine ter hoogte van 10 RM elk werd de verschijning in elk geval voor enkele maanden veiliggesteld.⁵³⁷

Op 28 mei 1927 verscheen dan ook het eerste *Werbenummer*,⁵³⁸ met op de voorpagina – als duidelijke verwijzing naar de völkische achtergrond van zowel Liebl als van de krant – als hoofdartikel het rabiaat antisemitisch getoonzette “Wo hat der Jude sein Vaterland”, een ogenschijnlijk voor de Ingolstädter lezers niet erg relevant relaas van een in Boedapest tegen een Joodse zakenman gehouden proces wegens belediging, dat, voorzien van een schier eindeloze reeks anti-Joodse gemeenplaatsen, kennelijk uitsluitend geplaatst was om de aan de NSDAP toegenegen stellingname van het blad aan de potentiële lezerschare te verduidelijken.⁵³⁹

Hoewel de nationaal-socialistische geloofsrichting van de krant, die – naast het meestal in gedoseerde mate beleden antisemitisme – regelmatig duidelijk werd gemaakt aan de hand van een radicaal antirepublikeins-nationalistische toon van veel van haar hoofdartikelen, en er onder de Ingolstädter bevolking wel degelijk een grote affiniteit bestond met de door de NSDAP geventileerde standpunten, bleef het aantal abonnees achter bij de verwachtingen:

⁵³³ De partijtop zag niet graag concurrentie ontstaan voor de tot dat moment enige NSDAP-krant, de *Völkische Beobachter*, waarvan de financiële situatie toch al niet rooskleurig was. Vgl. Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 7.

⁵³⁴ „Rundschreiben Hitlers vom 2-11-1928“, p. 1. *Bundesarchiv*, Koblenz, Slg. Schuhmacher, Nr. 260. Cit. Peter Stein (1987). *Die NS-Gaupresse 1925-1933. Forschungsbericht – Quellenkritik – neue Bestandsaufnahme*. München/New York etc.: KG Saur.

⁵³⁵ Liebl figureert als Dr. Häßlein in Uhse's *Menschen in Ingeldorf. Adreßbuch einer deutschen Kleinstadt*. Vgl. het hoofdstuk „Der Verbrecher“ in GW I, p. 469ff.

⁵³⁶ Liebl stichtte in 1911 een privékliniek in Ingolstadt, en initieerde de oprichting van de “Nationalsozialistische Deutsche Ärztezubund”, waarin hij de rol van voorzitter vervulde van 1929 tot 1932. Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 6f.

⁵³⁷ Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 7.

⁵³⁸ Op de voorpagina: *Donaubote, Organ für nationale und soziale Politik in Kampf um der Wahrheit, Werbenummer*, 28-5-1927, p. 1; de kop meldt tevens: „Erscheint ab 1. Juni täglich!“ *Stadtarchiv*, Itzehoe, Slg. Dohnke.

⁵³⁹ „Diese wahre Episode gestattet einen tiefen Blick in die Geisteswelt der Talmudjuden; sie zeigt uns klassisch, wie der Jude wirklich denkt [...] Der Jude bleibt immer Jude, keine Umstände ändern diese Tatsache ...“. *Der Donaubote*, Werbenummer, 28-5-1927, p. 1.

halverwege juni, toen de krant twee weken verschenen was, meldde Stadtrat Liebl een aantal van 500 abonnees, te weinig om te kunnen overleven.⁵⁴⁰

Er was bovendien aanvankelijk sprake van een - zo leek het - hardnekkige ongelijkloop tussen de standpunten van de Ingolstädter NSDAP-partijleiding en die van de verschillende hoofdredacteurs, die door die partijleiding allerwegen als te 'soft' werd beschouwd. Dat kwam tot uitdrukking in de aanvankelijk hoge frequentie waarmee ze werden aangenomen en weer werden ontslagen. Zo werd Uhse in december 1927 tot hoofdredacteur bevorderd ter vervanging van Major a.D. Hermann Schmidt,⁵⁴¹ die volgens de partijleiding "politisch noch nicht besonders hervorgetreten" was.⁵⁴² Uhse's opvolger, Paul Emil Rings, die op het moment van zijn indiensttreding al over een imposant strafblad beschikte, raakte voor wat betreft de NSDAP eindelijk de juiste snaar: "[m]it seinem Eintritt wurde sofort eine wüste Judenhetze eingesetzt".⁵⁴³ Waren Schmidt en Uhse als te zachtzinnig bevonden, Rings' inzet werd na verloop van tijd toch als iets te energiek beoordeeld: "er scheut sich nicht für den fürchterlichsten Übertreibungen, dreisten Verdrehungen und Entstellungen sowie auch versteckten Aufforderungen zur Gewalttätigkeiten";⁵⁴⁴ hem werd als gevolg daarvan in maart 1929 eveneens de wacht aangezegd.⁵⁴⁵ Aan het telkens ontslaan van hoofdredacteurs kwam een einde met de aanstelling van de oude NSDAP-getrouwe Gottfried "Zinsknechtschaft" Feder (1883-1941) als eerste van een reeks NSDAP-Reichstagsabgeordneten, die de functie niet zozeer kregen op grond van hun journalistieke kwaliteiten - het feitelijk hoofdredacteurschap kwam te liggen in handen van 'lagere' redacteurs - als wel door hun politieke onschendbaarheid, wat de krant vrijwaarde van strafrechtelijke vervolging wegens de bij vlagen erg provocerende berichtgeving.

Uhse kreeg dus al snel, na enkele maanden, in juni 1928 zijn congé, omdat hij "... wegen seiner gemäßigten politischen Kampfesweise gewissen maßgebenden Persönlichkeiten nicht mehr entsprochen ..." ⁵⁴⁶ zou hebben. Zijn ontslag, dat hij naar zijn eigen zeggen ⁵⁴⁷ kreeg

---

⁵⁴⁰ *NSDAP-Halbmonatsbericht*, 15-6-1927; *Stadtarchiv*, Ingolstadt; cit. Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 8.

⁵⁴¹ Het eerste nummer waarin Bodo Uhse als Schriftleiter in het colofon wordt genoemd is Nr. 152, van 1-12-1927. *Stadtarchiv*, Itzehoe, Slg. Dohnke.

⁵⁴² *NSDAP-Halbmonatsbericht*, 31-5-1927; *Stadtarchiv*, Ingolstadt; cit. Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 8.

⁵⁴³ *NSDAP-Halbmonatsbericht*, 16-7-1928; *ibid.*

⁵⁴⁴ *NSDAP-Halbmonatsbericht*, 5-9-1928; *ibid.*

⁵⁴⁵ Rings werd, waarschijnlijk omdat hij zelfs in de ogen van zijn partijgenoten "... den Bogen überspannt hatte" (Tonnemacher/ Neuberger, p. 9), als sanctie voor die gedragingen, in maart 1929 "aus unbekannten Gründen" ontslagen (*ibid.*) door de NSDAP-Ortsgruppenleiter.

⁵⁴⁶ *NSDAP-Halbmonatsbericht*, 16-7-1928; cit. Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 8. Op dit moment, een kleine eeuw later, is genoemde werkwijze - als we mogen afgaan op de *modus operandi* van het staatshoofd van een der grootste democratieën ter wereld - tot volledig geaccepteerde *tool* in het politiek ambacht geworden.

⁵⁴⁷ Hij noemt dat feit in de *Kurze Autobiographie* (1935) als reden voor zijn vertrek, elders noemt hij het niet; Caspar neemt het in de *Almanach* (p. 358) zonder commentaar van hem over. Opmerkelijk genoeg noemt Uhse het 'tussenjaar' in Ingolstadt verder in het geheel niet meer in zijn andere autobiografische publicaties, net

omdat hij zich verzette tegen de kandidatuur van General Ritter von Epp (1868-1947)⁵⁴⁸ voor de Reichstagswahlen van mei 1928, lijkt echter eerder de resultante te zijn van de wederzijds heersende animositeit tussen hemzelf en de eigenaar van de krant, Dr. Ludwig Liebl.⁵⁴⁹

b. De broodheer bepaalt: Uhse als werktuig in handen van de nationaal-socialistische demagogie

Eind mei 1927 kreeg Uhse dus zijn aanstelling tot redacteur bij de *Donaubote*, en met ingang van 1 december van dat jaar werd hij gepromoveerd tot hoofdredacteur van de krant.⁵⁵⁰ Hij is in zekere zin door zijn verleden bij de idealistische bündische Jugend en het burgerlijk-nationalistische *Bamberger Tagblatt* getekend: gewend als hij was om met overtuiging twee heren te dienen – waarbij voor hemzelf de rebelse exponent de voorkeur genoot boven de burgerman – zal het hem, met de aanbieding die de Strassers hem gedaan hebben om dat redacteurschap op zich te nemen, niet onmogelijk geleken hebben om als nationaal-revolutionair aan het werk te gaan bij een nationalistisch-völkische krant van burgerlijke signatuur. Het ging hem in eerste instantie om een inkomen, de bekommernis over de juiste toon van zijn artikelen zou iets worden waarin hij zich lopende zijn dienstverband zou verdiepen.

De *Donaubote* bracht vanaf haar eerste nummer als aan die partij *angehauchte* krant, als “Organ für nationale und soziale Politik im Kampf um die Wahrheit”,⁵⁵¹ primair NSDAP-nieuws, in toonsetting toegesneden op de overwegend conservatieve katholieke burgerij van de stad. Ze hanteerde, vanuit een gedecideerd antirepublikeins standpunt, het klassieke schema waarvan het nationaal-socialisme zich in haar propaganda placht te bedienen, dat van de – het klinkt door de oprispingen van de rechtse pers gedurende de laatste decennia opmerkelijk vertrouwd - goedwillende en hardwerkende, edoch machteloze burger, die wordt uitgebuit door de hem dankzij diens (oneerlijk verkregen) vermogen overheersende,

---

zomin als in zijn *Lebensläufe* van 1952 en 1954 (naleesbaar in Hanffstengel p. 21 resp. in het *Uhse-Archiv* van de AdK Berlin). Verondersteld mag worden dat de werkelijke reden van zijn vertrek elders, en naar het zich laat aanzien in de persoonlijke sfeer, gelegen heeft.

⁵⁴⁸ Franz von Epp (1868-1947) had, na een succesvolle carrière in de *Reichswehr* gedurende de oorlog, met zijn *Freikorps* bijgedragen aan het neerslaan van de revolutie en de *Räterepublik* in München in 1919, en stond daarom in linkse kringen bekend als Arbeitermörder. Hij werd in 1927 lid van de *Bayerische Volkspartei*, maar stapte – waarschijnlijk uit carrièretechnisch oogpunt – over naar de NSDAP, waarvan hij per 1 mei 1928 als lid werd ingeschreven, nog geen drie weken voor de *Reichstagswahlen* waarvoor hij door de partij als *Spitzenkandidat* naar voren werd geschoven. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de door Uhse geclaimde oppositie tegen de kandidatuur vooral bestond in 's mans afkomst, uit reactionair-burgerlijke kring. Vgl. *Kurze Autobiographie*, in: GW I, p. 599: “... wegen meiner Proteste gegen die Spitzenkandidatur des Generals von Epp ...”.

⁵⁴⁹ Daarvan moge het eerder genoemde “Der Verbrecher”, in de korteverhalenreeks *Menschen in Ingelsdorf. Adreßbuch einer deutsche Kleinstadt*, getuigen. Vgl. GW IV, p. 469ff.

⁵⁵⁰ Hij wordt met ingang van die datum als *Schriftleiter* in het colofon genoemd. *Der Donaubote*, 1. Jhr. Nr. 152, 1-12-1927.

⁵⁵¹ Aldus de ondertitel die de krant zichzelf verleende. Zie o.a. het titelblad van het eerste *Werbenummer*. *Der Donaubote*, 28-5-1927.

achterbakse, kapitalistische, meestentijds buitenlandse en/of Joodse vijand, of, dichter bij huis, door de republikeinse, met behulp van de Feindmächte aan de macht gekomen liberaal-democratische bonzenkliek (en hun kranten). Het staat buiten kijf dat alleen de NSDAP het juiste antwoord op die onrechtvaardige situatie zou hebben.⁵⁵²

Hoewel er door die stellingname uit de artikelen over het algemeen een stevige völkisch-nationalistische toon sprak, was er gedurende Uhse's hoofdredacteurschap geen sprake van een consequent beleden racistisch antisemitisme; vaak bediende men zich in de berichtgeving van een ironische, naar sarcasme neigende toonzetting:

Wenn der Kaninchenzuchtverein von Hintertupfing vor dem Zusammenbruch steht, seine Finanzen schlecht sind, seine Mitglieder nicht mehr "beikommen" dann veranstaltet er unter einem sinnigen Motto einen großen Bums mit Tanz, 1a Jazzband und Verlosung von Kaninchenwurst. Wenn ein Staat dem moralischen Bankrott entgegenggeht, weil er eine ausgemergelte ideologische Konstruktion ist, ohne Leben, ohne Bewegung, dann veranstaltet er einen Verfassungstag⁵⁵³ mit Musik, Reden im Reichstag und anderswo, Paraden, anschließend ein solennes Frühstück, Herren selbstverständlich Frack, Damen große Toilette, Wein, Sekt, Jazz. Zuletzt mit schäumenden Pokalen: „Es lebe die Republik“ (...) [Dann] werden die hungernen Arbeitslosen in Massenchören das Heil der Verfassung besingen, und der von Verzweiflung gepackte Familienvater reißt den Gashahn auf: "Es lebe die deutsche Republik", und er stirbt in Schönheit und Würde. Welch überwältigender Fortschritt, zu dem wir hingeführt sind!⁵⁵⁴

Uhse, die – wellicht toen al als gedoodverfd opvolger van de nog als hoofdredacteur vigerende Schmidt - medio september 1927 ongeveer de helft van de hoofdartikelen voor zijn rekening nam – hij verzorgde daarnaast ook vrijwel dagelijks theater- en filmrecensies - legde zich in zijn bijdragen vooral toe op die klassieke nationaal-socialistische thema's, die - niet toevallig - enige verwantschap vertonen met degene, die hij zich gedurende zijn Bamberger jaren bij de Bund Oberland had eigengemaakt. Een zekere mate van antisemitisme – zij het niet consequent en nadrukkelijk – maakte daar deel van uit. Vooral wijdde hij zich echter aan thema's als sociale onrechtvaardigheid in de ruimste zin des woords, de overheersing door de kapitalistische Feindmächte – die veelal als "Versklavung des deutschen Volkes" voor het voetlicht gebracht werd⁵⁵⁵ - en de veronderstelde incompetentie van de Weimarer regering.

---

⁵⁵² We zien een dergelijk schema heden ten dage nog regelmatig terugkeren in de rechtse pers, ongeacht in welk land.

⁵⁵³ De *Verfassungstag* was de nationale feestdag van de Weimarer Republik, gehouden op 11 augustus, van 1919 tot 1932.

⁵⁵⁴ Hermann Schmidt (verm.). „Rummel! Zum „Kampf“ um den Verfassungstag“. *Donaubote*, Jg. 1, Nr. 30, 8-7-1927, p. 1.

⁵⁵⁵ Vgl. bijvoorbeeld „Das Uebermaß der Lüge. Die Dawesfront der Erfüllungsparteien“, in: *Der Donaubote*, Jg. 1, Nr. 153, 2-12-1927, p. 1.

De nieuws waarde van Uhse's bijdragen aan de krant is, in lijn met het eerder propagandistische doel ervan, over het algemeen niet heel groot. Hoewel hij zich af en toe onledig houdt met 'grotere' onderwerpen, beschrijven zijn bijdragen dikwijls gebeurtenissen van – voor de modale Ingolstädter – ogenschijnlijk beperkte relevantie. Ze hebben vaak betrekking op een – in veel gevallen sociale – onrechtvaardigheid, die elke keer ten dienste wordt gesteld van dezelfde onderliggende boodschap: dat het nationaal-socialisme als enige een uitweg biedt uit de in het artikel beschreven problemen. De mate van onrechtvaardigheid van het beschrevene wordt, vanuit een völkisch-nationalistisch perspectief en meestal op agitatorische toon, duidelijk gemaakt: slachtoffer van het onrecht is in de meeste gevallen de Duitse *Werkätige*.⁵⁵⁶ Over het algemeen bestaat de doelgroep uit arbeiders⁵⁵⁷ en boeren,⁵⁵⁸ maar ook werklozen, arbeidsongeschikten en *Rentner* wordt bij tijd en wijlen een hart onder de riem gestoken. Daders of veroorzakers van het beschreven ongemak zijn over het algemeen buitenlandse overheersers, binnenlandse politieke tegenstanders, of een door hen veroorzaakt probleem – waaraan de oorlogsschuld negen van de tien keer ten grondslag ligt – of uit het (al dan niet Joodse) kapitalisme in haar verschillende verschijningsvormen. Regelmatig ook worden de in Beieren bestaande hang naar onafhankelijkheid of de kwalijke ambities van het *Judentum* jegens Duitsland en de Duitsers als oorzaak van alle problemen genoemd.

Het hoofdmotief waaronder de meeste van die thema's zich laten schikken, is het abstracte, utopisch voorgestelde begrip *Freiheit*, waarmee wordt bedoeld op de Freiheit van het Duitse volk, en Uhse – uit naam van de NSDAP – roept dan ook in een groot aantal artikelen op tot een *Freiheitskampf*, waarmee dat volk de binnen- en buitenlandse krachten die haar recht op zelfbeschikking hebben ontnomen, te lijf moet.⁵⁵⁹ In de meeste gevallen heeft die Freiheit op een aantal verschillende door het völkisch-nationale kamp belangrijk geachte aspecten betrekking, waarbij het gebrek aan nationale zelfbeschikking in eerste instantie het hoofdmotief is, en de strijd die het Duitse volk, dat als organische eenheid wordt geschetst, zich moet getroosten om haar eigenheid te herwinnen en om haar economische zelfstandigheid terug te krijgen.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Door Uhse ook wel *die große Gemeinschaft der Schaffenden* genoemd. „Metropolis“, in: *Der Donaubote*, Jg. 1, Nr. 156, 6-12-1927, p. 1.

⁵⁵⁷ „Die Zwangslage, in der die Arbeiterschaft, das Proletariat steht, gibt ihr keine Freiheit ...“, *Der Donaubote*, Jg. 2, Nr. 40, 17-2-1928.

⁵⁵⁸ Vgl. bijvoorbeeld „Verelendung der Landwirtschaft. Die Zollvorlage im Reichstag“, in: *Der Donaubote*, Jg. 1, Nr. 28, 6-7-1927, en „Große nationalsozialistische Bauernkundgebung. Erwachsendes Bauerntum“, in: *Der Donaubote*, Jg. 2, Nr. 63, 15-3-1928.

⁵⁵⁹ Een heldere indicatie van de betekenis die Uhse aan het concept „Freiheit“ geeft is te vinden in het op de volgende pagina geciteerde artikel uit december 1927. Vgl. *Der Donaubote*, 1. Jg. Nr. 153, 2-12-1927 en *Der Donaubote*, 2. Jg. Nr. 39, 16-2-1928.

⁵⁶⁰ Een vergelijkbaar streven naar het herwinnen van de abstractie „Freiheit“ vinden we vandaag de dag onder andere terug in het vrijheidsbegrip zoals we dat terugvinden op het A4-tje dat het programma van de PVV

Die strijd gold niet alleen die tegen de buitenlandse overheersing, die geleid had tot de verplichting tot het voldoen van herstelbetalingen, een verplichting die weliswaar afgekondigd was door de buitenlandse mogendheden, maar die uit de koker afkomstig was van het kapitalisme van de grootbanken, een gedachtesprong die dan weer een bruggetje sloeg naar het – economisch – antisemitisme. De “Freiheitskampf” – en dan met name het völkische aspect ervan, dat we trouwens ook terugvinden in het vijftientigpuntenprogramma van de NSDAP⁵⁶¹ - heeft ook tot gevolg gehad dat dat antisemitisme, dat na de oorlog door de buitenlandse overheersing en de belabberde economische omstandigheden een nadrukkelijke plaats in het politiek landschap kreeg – de Joden bleken in de ogen van de Nazi's de rol van zondebok op alle gebieden, nationaal zowel als internationaal, uitstekend te kunnen vervullen - in de berichtgeving van de *Donaubote* een prominente plaats innam.⁵⁶² Ook Uhse laat zich in een aantal gevallen niet onbetuigd, ook al tracht hij soms een pseudo-intellectuele draai aan zijn relaas te geven:

Völkisch ist nicht nur national. Das Wort völkisch hat sich im Laufe des letzten Jahrzehnte zu einen ganz klaren politischen Begriff entwickelt. (...) Völkisch sein heißt positiver Antisemit sein, also nicht nur das Judentum verneinen, sondern das eigene Volkstum bejahen und fördern.⁵⁶³

Als grootste boosdoeners in het ‘er onder houden’ van Duitsland worden door Uhse in zijn bijdragen aan de *Donaubote* zoals gezegd vooral de buitenlandse mogendheden opgevoerd, de overwinnaars van de oorlog, die in de NSDAP-pers nog steeds als Feindmächte aangeduid werden, niet alleen door de aanvankelijke verplichting die ze het land hadden opgelegd om Reparationszahlungen ter grootte van vele miljarden te voldoen – Uhse noemt een bedrag van vijfduizend Goldmark per minuut⁵⁶⁴ over een periode van vele jaren -⁵⁶⁵ maar ook door

---

bevat; ook zien we het in het “Taking back control” van de Brexit, en in het onafhankelijkheidsstreven – wat in dit geval leidt tot een naar binnen gerichte politiek – dat tot uitdrukking komt in “Make America great again”: een terugkeren naar een – veronderstelde – eenheid en mate van zelfbeschikking die meestal berust op een mythisch geschiedbeeld.

⁵⁶¹ Het vierde punt van het 25-puntenprogramma van de NSDAP luidt: „Staatsbürger kann nur sein, wer Volksgenosse ist. Volksgenosse kann nur sein, wer deutschen Blutes ist, ohne Rücksichtnahme auf Konfession. Kein Jude kann daher Volksgenosse sein”. Bron: <http://www.documentarchiv.de/wr/1920/nsdap-programm>. Stand 26-10-2019.

⁵⁶² Breuer (2010) wijst erop dat er al voor de oorlog een relatie bestond tussen het völkische nationalisme en het antisemitisme; een formele verbintenis ontstond in 1919 met de stichting – uit de puinhopen van de eveneens antisemitische *Alldeutscher Verband* - van de DSTB (later, door toevoeging van het begrip *völkisch*, de DVSTB), die zowel voor wat betreft haar doelstellingen (gericht op het bestrijden van de “unterdrückenden und zersetzenden Einflußes des Judentums”) als voor wat betreft haar toelatingseisen (“deutsche Abstammung” als conditio sine qua non) een duidelijk antisemitische koers in de politiek vertegenwoordigde. Stefan Breuer (2010), p. 247f.

⁵⁶³ *Der Donaubote*, 2. Jg. Nr. 85, 15-4-1928.

⁵⁶⁴ Dat bedrag, uitgaande van hetgeen is vastgesteld tijdens de Conferentie van Londen in augustus 1924, heeft Uhse niet uit zijn duim gezogen: het komt neer op ongeveer 2,6 miljard RM per jaar, hetgeen ongeveer overeenstemt met de in de verschillende fasen van de onderhandelingen rondzingerende bedragen.

middel van het Dawes-plan,⁵⁶⁶ dat volgens de nationaal-socialisten door de Amerikaanse grootbanken in het leven geroepen was, enkel en alleen om Duitsland in een ondergeschikte rol te dwingen en daar te houden. Op de achtergrond daarvan zien we dikwijls een mate van – in dit geval door Uhse op economische overwegingen gelegitimeerd - antisemitisme meeliffen:

So erkennen wir die Wurzel allen Übels in der Versklavung des deutschen Volkes und so erkennen wir nur ein Ziel, die Befreiung Deutschlands von seinen lastenden Ketten. Alle, die den Weg des Freiheitskampfes aufgaben aber haben sich mitschuldig gemacht am Verrat des Volkes. Sie sind für den Freiheitskampf verloren. Ihnen, die sie die Dawesfront bilden wird sich im Volke eine andere Front entgegenstellen, die sich aus den Besten des Volkes sammelt, welche den Druck der Unfreiheit nicht mehr ertragen. Diese Front der Freiheit wird die Zukunft entscheiden!“⁵⁶⁷ [...] „Auf Vaterlands-
liebe steht das Beil, auf Freiheitswille lebenslänglich Zuchthaus! Geliebte Freunde und Mörder: Tod dieser Republik! **Um der Freiheit, um des Vaterlandes, um des Volkes willen** (nadruk Db, gb).⁵⁶⁸

Uhse volgde in zijn artikelen in de *Donaubote* met zijn gefulmineer tegen het Dawes-plan vrij nauwkeurig de door de NSDAP-ideologen uitgestippelde strategie,⁵⁶⁹ en ging daarmee voorbij aan het feit dat de pogingen van de commissie die onder Dawes functioneerde – en van die van de Duitse regering voor wie overeenstemming met de geallieerde geldschieters eveneens van belang was - om een oplossing te vinden oprecht waren. Het feit dat die oplossing door louter economische drijfveren werd ingegeven, waarbij het politieke aspect van het schuldenprobleem, dat juist in Duitsland tot veel verontwaardiging leidde – de betalingsverplichting waaraan men zich had gecommitteerd zou 57 jaar, tot in de jaren tachtig van de twintigste eeuw voortduren – geheel uit het oog werd verloren, moge daarbij als een van de belangrijkste oorzaken van de sterke groei van de anti-Weimarpartijen worden aangemerkt.

---

⁵⁶⁵ „Große nationalsozialistische Bauernkundgebung. Erwachsenendes Bauerntum. Gegen die Verratspolitik an Staat und Wirtschaft“: “ ... Angesichts der Hunderttausende ältere Leute, die ihre Lebensersparnisse durch das „Inflation“ heiße Börsenmanöver verloren haben, angesichts der Millionen Invaliden und Arbeitslosen, denen das Recht und die Möglichkeit eines menschenwürdigen Daseins gleichfalls genommen ist, weil wir Dawesfrieden haben, der uns pro Minute 5000 Goldmark herauspreßt, angesichts der Not der deutschen Landwirtschaft, die ob ihrer Verursachung zum Himmel um Rache schreit, darf es nicht so weit kommen, daß Weltkapital und Staatenlenker den Staat als ihrer Privatbetrieb betrachten und behandeln ...“. *Der Donaubote* Nr. 63, 15-3-1928.

⁵⁶⁶ De Nazi's waren fel tegen het Dawesplan, omdat het Duitslands schuld aan de oorlog erkende; het leidde echter, samen met de politiek die door Gustav Stresemann rond de Ruhrbezetting en het beëindigen van de inflatie was ingezet, tot een periode van economisch herstel en relatieve welvaart.

⁵⁶⁷ „Das Uebermaß der Lüge. Die Dawesfront der Erfüllungsparteien“, in: *Der Donaubote*, Nr. 153, 2-12-1927.

⁵⁶⁸ „Lebenslänglich“, in: *Der Donaubote*, Jg. 2, Nr. 39, 16-2-1928.

⁵⁶⁹ Vgl. in dit verband de letterlijke tekst van het programma uit 1920 op:
<http://www.documentarchiv.de/wr/1920/nsdap-programm.html>, stand 26-10-2019.

De krant riep haar lezers tevens op, als kern van haar propaganda, zich aan te sluiten bij het “sozialistische Front des nationalen Widerstandes”⁵⁷⁰ - in haar optiek vanzelfsprekend belichaamd en aangevoerd werd door de NSDAP - en daarmee tot het bestrijden van de democratische Republiek en van de partijen en individuen die voor haar voortbestaan tekenden. Die duldden daarmee de buitenlandse overheersing, en waren daardoor medeverantwoordelijk voor de knechting van het Duitse volk als de “große [...] Gemeinschaft der Schaffenden”.⁵⁷¹

De krant liet zich echter niet uitsluitend op nationaal niveau, op macro-sociaaleconomisch vlak als behoeder van de werktätige Duitser zien. In vele artikelen kwam zij ook op voor individuele gevallen, slachtoffers van het overheidsbeleid, zoals het geval waarvan Uhse bijvoorbeeld in “Das Gesicht des sozialen Verrats: Der Fall Kapeller” getuigde,⁵⁷² een tranentrekkend voorpagina-artikel waarin de meedogenloosheid van de uit naam van het vigerende beleid genomen maatregelen ter discussie werd gesteld, in dit geval op lokaal, Ingolstädter niveau. Die maatregelen tastten de welstand van een zekere heer Kapeller, een arbeidsongeschikte gepensioneerde zetter, wiens leven door de telkens stijgende kosten die hem in rekening werden gebracht langzamerhand onmogelijk werd gemaakt, ernstig aan:

So haben wir nun die Geschichte seines Lebensabends hier so ausführlich behandelt, gewiß auch nicht um Mitleid zu erbetteln und mildtätige Seelen zu rühren, sondern um an das Rechtsgefühl der gesamten Öffentlichkeit zu appellieren. Der Fall ist keine Ausnahme, sondern er ist typisch für das Schicksal von Hunderttausenden, ja Millionen deutscher Arbeiter.⁵⁷³

De *Donaubote* (en met haar de NSDAP) profileerde zich met artikelen van dit signatuur over het algemeen – er zijn enkele artikelen aangetroffen die de rauwe, antisemitische lijn volgden, maar die lijken niet op Uhse's conto te schrijven te zijn⁵⁷⁴ - als een heraut van een menselijk, een sociaal nationaal-socialisme, zonder verwijzingen naar de burgerlijk-populistische Hitlervariant. Hoewel de eigenaar van de krant, Dr. Liebl, die als *Hundertfünfzigprozentiger* de geschiedenis is ingegaan,⁵⁷⁵ Uhse in zijn kamp heeft trachten te dwingen, lijkt het er sterk

---

⁵⁷⁰ In: *Der Donaubote*, Jg. 2, Nr. 39, 16-2-1928. Uit de formulering moge blijken dat men zich bovenal als *sozialistisch* gezind zag.

⁵⁷¹ Vgl. het artikel “Metropolis”, waarin Uhse aan de hand van de gelijknamige film van Fritz Lang de mechanisering in de industrie als dystopie schetst (inclusief de redding daarvan, dat wel), en haar plaatst tegenover de edele “Gemeinschaft der Schaffenden”. in *Der Donaubote*, Jg. 1, Nr. 156, 6-12-1927.

⁵⁷² *Der Donaubote* Jg. 1, Nr. 154, 3-12-1927, p. 1.

⁵⁷³ Ibid.

⁵⁷⁴ Afgaand op stijl en vocabulaire althans.

⁵⁷⁵ Liebl is ondanks zijn actieve rol in diverse partijgremia bij de *Entnazifizierung* postuum merkwaardig genoeg slechts als *Mitläufer* gekwalificeerd en is nog steeds ereburger van Ingolstadt; zijn schoonzoon, Wilhelm Reißmüller, ook actief NSDAP-lid, is zelfs *entlastet* verklaard en heeft in naoorlogse jaren als eigenaar van de opvolger van de vanaf 1945 verboden *Donaubote*, de *Donaukurier* de publieke opinie in Ingolstadt nog lang naar zijn

op dat die, hoewel hij zich op slechts een enkele antisemitische uitglijder heeft laten betrap-
pen, zich niet heeft ondergeschikt aan 's mans meer extreme nationaal-socialisme. Het feit
dat zijn dienstverband wegens een overduidelijk principiële onenigheid al snel weer werd
beëindigd, zou er op kunnen wijzen dat Uhse antisemitisme eerder voor de Bühne geweest
is dan dat hij het uit overtuiging beleed. Die stelling laat zich onderbouwen door de bundel
“Menschen in Ingeldorf. Adreßbuch einer deutschen Kleinstadt”,⁵⁷⁶ die hij gedurende zijn
Ingolstädter jaren schreef, waarin hij niet alleen een bittere vijandschap jegens de als Dr.
Haßlein figurerende kloon – Nomen est Omen - van Dr. Liebl laat zien, maar waarin ook
sprake is van een zekere warmte jegens en medeleven met de modale, ook de Joodse, Ingol-
städter inwoners.

c. De paradox: Menschen in Ingeldorf. Adreßbuch einer deutschen Klein- stadt. Uhse als socialist; momentopname van een biotoop

Zoals we op grond van de vorige paragraaf kunnen constateren heeft Uhse zich gedurende
zijn dienstverband bij de *Donaubote* vrij consequent opgesteld als völkisch-nationalistische
publicist, die er, ter onderbouwing van zijn argumentatie, niet voor terugschrok zich in zijn
artikelen te bedienen van een zekere mate van antisemitisme. Gezien de beperkte frequen-
tie ervan, en de vorm waarin hij het goot – dikwijls kwam het in zijn artikelen voor in citaten
van derden, bijvoorbeeld in verslagen van toespraken – bestaat de indruk dat hij ondanks die
uitspraken die daarop hadden kunnen wijzen geen overtuigd antisemitische stellingname
heeft gehanteerd.⁵⁷⁷ Het lijkt er dan ook op dat hij gedurende zijn dienstverband bij de *Do-
naubote* zijn antisemitisme niet uit overtuiging beleed, maar dat hij dat vooral deed – en dat
wijst op een weinig principiële houding, een houding die we later, in de DDR, bij hem terug-
zien⁵⁷⁸ - om zijn baas, de reactionair Dr. Ludwig Liebl stroop om de mond te smeren en op
die wijze zijn baan veilig te stellen.⁵⁷⁹

---

hand weten te zetten. Kennelijk hanteerde Beieren een mildere beoordelingswijze dan andere *Bundesländer*.
Zie in dit verband: “Sozusagen ausgeliefert”. In: *Der Spiegel*, 23/1978, 5-6-1978, p. 76 - 77.

⁵⁷⁶ Bodo Uhse (1976). *Menschen in Ingeldorf. Adreßbuch einer Kleinstadt*. In: GW IV, p. 469ff.

⁵⁷⁷ Vgl. onder andere *Der Donaubote*, 1. Jhr., Nr. 152, 1-12-1927, p. 1.

⁵⁷⁸ Uhse heeft zich gedurende de jaren die hij werkzaam was in de DDR altijd kritiekloos ondergeschikt aan het
regime. In deze passage wordt onder meer bedoeld op zijn passieve houding gedurende het proces tegen Wal-
ter Janka, die daarvan kond doet in zijn autobiografische *Schwierigkeiten mit der Wahrheit*. Dat niet alleen
Uhse, maar ook schrijvers als Anna Seghers, Willi Bredel en Johannes R. Becher er besmuikt het zwijgen toe
deden wanneer de onrechtvaardigheid van situaties juist om handelen vroeg getuigt Janka, o.a: “Und Becher,
der alle Protokolle über die Vernehmungen während der Untersuchung zur Kenntnis bekam, genau informiert
war, wessen ich angeklagt wurde, warum schwieg er? Aus Angst sein Ministeramt zu verlieren?” Walter Janka
(1989). *Schwierigkeiten mit der Wahrheit*. Reinbek bei Hamburg: Rohwolt Taschenbuch Verlag, p. 36ff, p. 52ff,
p. 90.

⁵⁷⁹ Uhse stelt dat zelfs het antisemitisme van Dr. Liebl naast op een racistische ook op een functionele basis
berustte: de partijleiding van de NSDAP had het met Liebls lidmaatschap goed getroffen, zo schrijft hij, want
het geval wilde “... daß die radikale Partei antisemitische Tendenzen pflegte und er (Liebl) nicht nur vortrefflich
jüdische Witze zu erzählen verstand, sondern auch seiner patriotischen Einstellung wegen Judengegner war.”
Daarnaast beweerden – aldus Uhse – boze tongen dat Liebl “... schon um der jüdischen Konkurrenz in seinem
Fach willen begeisterter Antisemit sei”, hetgeen “zweifelloos ein Ausfluß niedriger Instinkte, der den um das

Tijdens zijn omzwervingen door de rechtse politiek – bij Wandervogel, de Bund Oberland, de Strasser-NSDAP – is hij zeer zeker in aanraking gekomen met vormen van antisemitisme,⁵⁸⁰ en heeft hij zich er misschien toe hebben laten overhalen – zoals in het citaat in de *Donaubote* het geval geweest is – antisemitische uitspraken te doen.⁵⁸¹ Tot een pathologisch en vulgair antisemitisme, zoals dat werd uitgedragen door volgers van de völkisch-nationalistische NSDAP,⁵⁸² waarbij Jodenhaat veel eerder een doel op zich was dan dat het een (beperkt) onderdeel vormde van een grotere (pseudo-)analyse van de krachten die Duitsland tot een onvrije natie maakten, heeft hij zich voor zover bekend in zijn bijdragen aan de *Donaubote* niet laten verleiden.

De stelling dat hij in ideologisch opzicht niet geheel aan de verwachtingen van de partijleiding in Ingolstadt voldeed laat zich onderbouwen door zijn snelle ontslag – veroorzaakt door de al snel duurzaam blijvende *incompatibilité des humeurs* tussen zijn baas en hemzelf - en door het feit dat hij in zijn in de jaren 1927 tot 1929 het als een literaire vingeroefening geschreven⁵⁸³ *Adreßbuch* het licht heeft doen zien - overigens zonder vooropgezette bedoeling het te publiceren – een bundeltje van een tiental portretten van inwoners van de stad, die stuk voor stuk eerder van een diepgeworteld sociaal gevoel, van een sympathie voor de in het leven minder geslaagde Ingolstädter burger en voor het proletariaat getuigen dan van een völkisch-nationalistische, reactionaire visie. De bundel, waarvan het manuscript de oorlog op miraculeuze wijze heeft overleefd⁵⁸⁴ verscheen pas op initiatief van Günter Caspar in

---

geistige und politische Leben der Stadt hochverdienter Mann nicht berührte“ geweest zou zijn; *Menschen in Ingeldorf*, p. 471.

⁵⁸⁰ Dat Uhse en zijn mede-Oberländer regelmatig politieke bijeenkomsten bezochten zonder hetgeen daar beweerd werd voetstoots aan te nemen schetst hij in een passage in *Söldner und Soldat*: “Wir zogen, da uns nichts besseres einfiel, in eine nationalsozialistische Versammlung. Dort sprach der Münchner Hermann Esser, ein törichter Schreier, mit Ungestüm gegen die Juden. [...] Nicht Widerstand an der Ruhr, sondern Kampf gegen das Judentum sei die Aufgabe! [...] Wir sahen uns an. Der Frosch höhnte, ein bisschen Antisemitismus sei nicht schlecht, aber der Weg von da zum Irrsinn offenbar nicht weit. [Er] wollte von Scherz nichts wissen und erklärte er wurde jetzt hinaufsteigen und dem Lumpen den Kopf einschlagen“. *Söldner und Soldat*, in GW I, p. 80 - 81. Vgl hoofdstuk 4.c.3 van deze dissertatie.

⁵⁸¹ *Der Donaubote*, Jg. 2, Nr. 85, 15-4-1928.

⁵⁸² Zie in dat verband hetgeen Uhse daarover zegt in *Söldner und Soldat*, in: GW I, p. 150: “Es bestand eine offene Fronde gegen Hitlers allzu flache Demagogie, und gegen dem pathologischen Sexualantisemitismus Streichers“.

⁵⁸³ Die jaren worden door Günter Caspar als periode waarbinnen de bundel zou zijn ontstaan genoemd. Hij beroept zich daarbij op een aantal passages uit het *Adreßbuch* die voorkomen in de ongepubliceerde novelle *Christian Klee, Soldat des Friedens* van Uhse's hand. Volgens de *General-Anzeiger*, Neumünster, van 14 september 1929, zou de “Urschrift“ des unveröffentlichten Romans“ bij een huiszoeking op de redactieburelen van de *Schleswig-Holsteinische Tageszeitung* naar aanleiding van de recente bomaanslagen “nicht beschlagnahmt“ zijn. Daarmee is een duidelijke terminus ante quem bepaald. Günter Caspar (1976). *Anhang*. In: GW IV, p. 651f.

⁵⁸⁴ Uit een briefwisseling tussen Uhse en zijn oude Oberland-vriend Joseph Drexel blijkt dat laatstgenoemde beschikte over een kistje met oude manuscripten, dat “durch die Scheiße der letzten Jahre“ bewaard gebleven is; op 28 december 1948 schrijft Drexel Uhse dat de aangetroffen documenten *Menschen in Ingeldorf*, *Christian*

1976, in het vierde deel van de *Gesammelte Werke*,⁵⁸⁵ voor het eerst in druk, en kan daarom als een redelijk zuivere graadmeter beschouwd worden voor Uhse's werkelijke attitude – niet beïnvloed door zijn partijlidmaatschap van NSDAP en later van de KPD, of door zijn economische afhankelijkheid van de eigenaren van de *Donaubote*.

Menschen in Ingeldorf beschrijft in tien korte hoofdstukken evenzovele inwoners van Ingolstadt. Een aantal daarvan is makkelijk herkenbaar – zoals de al eerder genoemde Dr. Ludwig Liebl in de rol van de onsympathieke Ludwig Haßlein, het verhaal waarin Uhse zichzelf ook een plaats heeft gegund als de verguisde “verhältnismäßig junge[r] Mann”, die uiteindelijk door Haßlein “vernicht” wordt,⁵⁸⁶ en de schrijfster Marieluise Fleißer in de rol van Ingelore – en als werkelijk levende personen aan te duiden.⁵⁸⁷ Anderen spelen, anoniem, een rol als representant van een bepaalde maatschappelijke groep, waarbij Uhse relatief veel aandacht besteedt aan de gevolgen van de armoede op het dagelijks leven van de lagere klassen.⁵⁸⁸

Uit de portretten wordt duidelijk dat Uhse, die in dezelfde periode in zijn krantenartikelen bij vlagen antisemitische geluiden laat horen, over een wakker oog voor de in Ingolstadt heersende sociale problematiek beschikt. Op grond daarvan mag verondersteld worden dat hij zich eerder door Liebl tot het doen van dergelijke uitspraken in de *Donaubote* heeft laten aanzetten, dan dat ze uit zijn eigen koker kwamen. Uit *Der Freund der Proletarier*, waarin Uhse een portret schetst van een Joodse arts, van “... einem Manne mosaïschen Glaubens”⁵⁸⁹ mit dem klangvollen Namen Fuchs“,⁵⁹⁰ waaruit ondanks het door Uhse gedetailleerd beschreven zeer Joodse voorkomen van de man,⁵⁹¹ eerder een mate van sympathie dan van antisemitisme spreekt; de man, hoewel onaanzienlijk van postuur en zelfs door zijn *Glaubensgenossen* met de nek aangekeken, dreef een praktijk, waarvan de klandizie “aus-schießlich aus den Kreisen der kleinen und kleinsten Leute” afkomstig was: “Dr. Fuchs hatte

---

Klee, een sprookje en een aantal gedichten omvatten. Vgl. Günter Caspar (1976). *Anhang*. In: GW IV, p. 651f. Het typoscript van Christian Klee bevindt zich zoals eerder opgemerkt in het *Uhse-Archiv* van de AdK Berlin.

⁵⁸⁵ *Menschen in Ingeldorf*. In: GW IV, p. 469.

⁵⁸⁶ Ibid, p. 469ff.

⁵⁸⁷ Aangenomen mag worden dat ook de door Uhse beschreven Christian Summierer in het verhaal “C.S.” een werkelijk bestaand persoon beschrijft. Wie het is geweest is echter niet te achterhalen. Ibid, p. 480 ff.

⁵⁸⁸ In de biografie van Marieluise Fleißer van de hand van Hiltrud Häntzschel is sprake van een vriendschap tussen Uhse en Fleißer. Enige onderbouwing van die stelling – bijvoorbeeld door een correspondentie tussen beiden – is echter niet aangetroffen. Hiltrud Häntzschel (2007). *Marieluise Fleißer. Eine Biographie*. Frankfurt/Main: Insel Verlag, p. 14.

⁵⁸⁹ ‘Glaubens’, zegt Uhse, niet ‘Rasse’.

⁵⁹⁰ *Menschen in Ingeldorf*, in: GW IV, p. 474.

⁵⁹¹ “Sein mit spärlichem Haar versehener kugelrunder Kopf lief in einer fleischigen Nase aus, die ihr hervortreten aus dem Kopf zu bedauern schien, denn sie mühte sich in eifriger Rundung wieder zu ihm zurückzukehren. Das Urwalgestrüpp eines zu beiden Seiten des Mundes wild, ja geradezu mongolisch herabhängenden Bartes hinderte sie jedoch daran...”. *Der Freund der Proletarier*. Ibid, p. 474.

für sie alle Verständnis und suchte zu helfen“,⁵⁹² waar dat maar nodig was, zo nodig zonder betaling.

Ook de andere verhalen getuigen – zonder ze hier in detail te bespreken – eerder van een diepgeworteld sociaal gevoel en een grote mate van empathie voor de verliezers van de samenleving – naast de onzelfzuchtige *Freund der Proletarier* Dr. Fuchs passeren onder andere energieke communisten, kansloze werklozen en een bejaarde prostituee de revue - waarvoor Uhse niet anders dan mededogen en in sommige gevallen een zekere mate van oprecht medelijden lijkt te hebben. Er spreekt in elk geval een heel andere toon dan de rauwe völkisch-nationalistische en soms antisemitische toonzetting die de artikelen – ook een paar van de hand van Uhse - in de *Donaubote* kenmerken.

Die constatering moge de stelling onderschrijven dat Uhse zich niet zozeer als overtuigd nationaal-socialist heeft aangesloten bij de NSDAP, maar dat hij eerder uit opportunisme gehandeld heeft toen hij zich, ergens in de zomer van 1927, aanmeldde als lid van de partij; ook het halfslachtig antisemitisme waaraan hij zich in enkele artikelen schuldig maakt kan daarvan het gevolg geweest zijn. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat Dr. Ludwig Liebl daarbij als eigenaar van de *Donaubote* een dwingende rol heeft gespeeld: als overtuigd antisemiet kan hij van Uhse hebben geëist dat deze zich conformeerde aan het veel conservatievere, völkisch-nationalistische nationaal-socialisme dan de meer op het socialisme gerichte Strasser-richting. Uhse, de “verhältnismäßig junger Mann, der seine Verantwortung gegenüber der politischen Idee, wie das junge Leute manchmal unsinnigerweis tun, für schwerwiegender hielt als seine Verpflichtungen gegenüber Dr. Haßlein“,⁵⁹³ verliet de krant in juni 1928.⁵⁹⁴ Ongeveer tegelijkertijd – het zal kort na zijn vertrek uit Ingolstadt geweest zijn - werd hij door Gregor Strasser benaderd voor een nieuwe baan, die van Hauptschriftleiter bij een nieuw op te richten partijkrant van de NSDAP, de *Schleswig-Holsteinische Tageszeitung*, gevestigd in Itzehoe.

---

⁵⁹² *Menschen in Ingeldorf*, in: GW IV, p. 474.

⁵⁹³ *Ibid*, p. 472.

⁵⁹⁴ Aldus Neuberger/Tonnemacher (1995), p. 8.